

УДК 378:378.4

Кузьменко О.М.,

молодший науковий співробітник НДЛ освітології
Київського університету імені Бориса Грінченка

ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕЇ УНІВЕРСИТЕТУ: ОСВІТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

У статті проаналізовано поняття «ідея Університету» та «концептуальна / теоретична модель»; наголошено на значенні протиріч між ідеальною моделлю та реальною освітньою установою; обґрунтовано необхідність освітологічного підходу у дослідженні ідеї Університету.

Ключові слова: ідея Університету, концептуальна модель, освітологія, цілі, цінності та ідеали вищої освіти.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми.

Поставши як ідея в епоху Античності і як інституція у період Середньовіччя, Університет розвивався у логіці культури, періодично змінюючи свої основні засади. Ставши надбанням європейської культури, він завжди, з одного боку, відображав, а з іншого, зумовлював суспільні трансформації. Відповідно, ґрунтовне осмислення його ідеї не можливе без врахування тих взаємовпливів, що існували між культурною, соціальною, економічною, політичною сферами та сферою освіти.

Здійснити комплексний соціально-філософський аналіз різних концептуальних моделей, що стали втіленням ідеї Університету, можливо за рахунок *освітологічного підходу*, характерними ознаками якого є інтегративність та системність у вивченні тої чи іншої освітньої проблематики. Це досягається за рахунок того, що освітологія як науковий напрям «співпрацює» з різними науками з метою вирішення міждисциплінарних завдань. Як зазначають В.О. Огнев'юк та С.О. Сисоева, системний характер освіти зумовлює її взаємозв'язок з іншими соціальними підсистемами — економічною, політичною, культурною тощо і дозволяє при дослідженні сфери освіти звертатися до їх кількісно-якісних і структурно-динамічних характеристик [7]. На основі освітологічного підходу доцільно здійснювати також і порівняльні дослідження передового університетського потенціалу у світі, Європі, інших регіонах, що,

на думку В.І. Лугового, дасть змогу колективу вчених системно бачити провідні тенденції розвитку вищої школи, ідентифікувати хибні лінії трансформації та надавати аргументовані пропозиції з її модернізації [5, 6–7].

Аналіз наукових досліджень. Досліджуючи дискурс, присвячений Університету як ідеї, визначено, що перша спроба глибинної теоретичної рефлексії над сутністю Університету була здійснена І. Кантом у його праці «Суперечка факультетів» (1795). Сам термін «ідея Університету» був введений у науковий обіг Дж. Ньюменом, який у 1852 р. видав книгу з однойменною назвою. Із цієї праці починається своєрідна традиція використовувати це словосполучення у назвах наукових робіт, присвячених університетській тематиці: «Ідея університету — навчальні процеси» Ю. Габермаса, «Ідея університету — вчора, сьогодні, завтра» Г.-Г. Гадамера, «Ідея Університету» Ф.Р. Лівіса, «Ідея Університету» К. Ясперса, «Ідея німецького університету — погляд ззовні» В. Лепеніза, «Ідея Університету. Переосмислення» Я. Пелікана, «Культурна політика й ідея університету» В. Мацкевича та ін.

Мета статті: проаналізувати поняття «ідея Університету» та «концептуальна / теоретична модель» із урахуванням освітологічного підходу.

Виклад основного матеріалу. Ідею Університету як складне абстрактне явище розглядають на різних рівнях. Так, кожен конкретний університет має свою ідею — тоді це ідеальна модель його інституційного образу, що характеризується певними ціннісними категоріями, цілями діяльності і т.п. Можна говорити і про ідею національного Університету, про його призначення і завдання для розвитку держави та її громадян. У цьому контексті І.А. Медведєв розглядає ідею Університету як один із компонентів національної ідеї [6, 26]. Універсальна ідея Університету, за методологією М. Вебера, постає втіленням у вищій освіті думок та ідеалів певної епохи, що були визначальними у якості компонентів її культурної своєрідності.

Важливим для осмислення поняття «ідея Університету» стало також розуміння «ідеї освіти» В.О. Огнев'юком. На його думку, вона має свій *початок розвитку*, свої *взірцеві образи* і в ній закладено постійне *прагнення довершеності*. Зародження і початок розвитку ідеї Університету припадають на період Античності, коли були сфор-

мовані основи раціональності як специфічного типу мислення, що визначив розвиток всієї європейської культури та науки і безпосередньо стимулював появу ідеї інституції, яка втілювала культ Розуму. Щодо взірцевих образів, то Університет осмислюється як соціокультурний феномен, що набував у своєму розвитку численних форм реалізації і теоретичного осмислення. Так, на основі концепцій, принципів, різних підходів до формування змісту і способів організації освітнього процесу, уявлень про бажані результати були обґрунтовані різні моделі — мисленнєві конструкції, що схематично відображали освітній процес і функції його учасників [8, 16].

Наукове обґрунтування виправданості побудови таких мисленнєвих конструкцій знаходимо у М. Вебера, який зазначав, що ідеї, які панують над людьми певної епохи, можна досягнути тільки у вигляді ідеального типу [1, 396], що відображає інтерес епохи, представлений у вигляді теоретичної конструкції. Ця категорія дозволяє вивчати реальність, будуючи теоретичні моделі, які допомагають виявити не тільки загальне, але й особливе і навіть індивідуальне в певному культурно-історичному інтервалі. І хоча за ідеалами їй не можна визнати об'єктивної реальності, вони, на думку І. Канта, правлять за необхідне мірило розуму, який потребує поняття того, що свого роду є цілком досконалим, аби за ним оцінювати й вимірювати ступінь та вади недосконалого [3, 336–338].

Кожна теоретична (або концептуальна) модель відображає погляди того чи іншого автора щодо сутності освіти, її завдань та функцій. Такими в історії розвитку Університету стали моделі В. фон Гумбольдта, Дж. Ньюмена, К. Ясперса, Х. Ортеги-і-Гассета, С.Й. Гессена, Т. Веблена, Р. Хатчінса, Дж. Керра та ін. Під освітньою моделлю можна також розуміти і реальну практику, яка при своєму народженні не виходила із якоїсь певної теорії, але поступово набула яскраво виражену якісну своєрідність [2]. Так, моделі середньовічного Університету (болонська, паризька та англійська) не мали теоретичного обґрунтування, але без їх узагальненого аналізу неможливо осмислити ті тенденції та протиріччя, які визначали розвиток вищої освіти не тільки в період Середньовіччя, але і на початку Нового часу, адже ці вони залишалися єдиними можливими для наукової рефлексії ідеальними типами аж до XIX ст.

Відповідно до означеного, ідеальний тип Університету постає як суб'єктивно-ціннісний концептуальний образ, який створюється

для того, щоб отримати можливість його метатеоретичного порівняння з дійсністю. Ідеальна сутність Університету відтак є не стільки факт, скільки регулятивний принцип (С.Й. Гессен), адже ідея діє як стимул, об'єктивно вона ніколи не є повністю досяжною ціллю (К. Ясперс). Саме у діалектичних невідповідностях та протиріччях, які виникають між ідеєю та дійсністю, закладено те *прагнення довершеності*, що стає джерелом саморозвитку, а отже, зумовлює їх безперервний поступ. Як зазначав Г.В.Ф. Гегель, ідеал є там, де є протиріччя, а тому він не може довго перебувати в досягнутому стані, бо законом розвитку є вічний процес оновлення духовної культури людства.

На основі концептуальної моделі може бути розроблений той чи інший варіант практичної освітньої діяльності та створена діюча модель — конкретна освітня установа, яка, проте, ніколи повною мірою не зможе втілити весь задум. Освітні ідеали, потрапляючи із наукових абстракцій у реальне життя, стають причинами протиріч між соціальним замовленням і можливостями їх реалізації конкретними освітніми системами; між індивідуальними та суспільними інтересами тощо. Осмислення проблем, які виникають у гіпотетичній ідеалізованій моделі, на думку Н.С. Ладижец, може набути певну інструментальність, значно знижуючи ризик невідповідності між тим, що має бути, і тим, що є [4, 51].

Висновки. Зважаючи на сказане, можна виокремити два об'єкта пізнання — університет як інституцію та Університет як ідею. У першому випадку аналізуються різні аспекти становлення, розвитку та особливості функціонування *університету як соціальної інституції*. Відповідно здійснюються соціальна, історична, педагогічна, економічна, політична рефлексії. У другому випадку інтерес дослідників зосереджено на теорії Університету, у центрі якої опинилася концепція Університету, або, інакше кажучи, його ідея та моделі її реалізації.

Осмислення Університету як ідеї в жодному разі не може зводитися лише до історичної реконструкції та послідовного фактологічного опису, оскільки, на думку Н.С. Ладижец, суттєво важливим стає пояснення механізмів наслідування і змін, виявлення причинно-наслідкових зв'язків взаємодії з оточуючим суспільним і культурним середовищем [4, 7]. Реалізація цих завдань вимагає комплексного освітологічного підходу в подальших дослідженнях

ідеї Університету, який забезпечить здійснення повноцінного соціально-філософського аналізу за рахунок врахування не тільки освітньої, а й економічної, культурної, соціальної, політичної реальностей, що безпосередньо впливають на формування цілей, цінностей та ідеалів вищої освіти.

Джерела

1. Вебер М. «Объективность» социально-научного и социально-политического познания / М. Вебер // Вебер М. Избранные произведения [сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова ; предисл. П.П. Гайденко пер. с нем.]. — М. : Прогресс, 1990. — 808 с. — (Социологич. мысль Запада).
2. Гусинский Э.Н., Турчанинова Ю.И. Введение в философию образования : учеб. пособ. / Э.Н. Гусинский, Ю.И. Турчанинова. — М. : Логос, 2000. — 223 с. — (Учебник для XXI в.). — Имен. указ.: с. 219–220.
3. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант [пер. з нім. та приміт. І. Бурковського]. — К. : Юніверс, 2000. — 504 с. — Парал. тит. арк. нім.: с. 336–338.
4. Ладыжец Н.С. Университетское образование : идеалы, цели, ценностные ориентации : [моногр.] / Н.С. Ладыжец. — Ижевск : Филиал издательства Нижегородского университета при УдГУ, 1992. — 236 с.
5. Луговой В.І. Університетологія покликає часом (розмова з директором Інституту вищої освіти Володимиром Луговим) ; [розмову вів Юрій Коноваленко] / В.І. Луговой // Освіта : всеукр. громад.-політич. тижневик. — К. : Нац. акад. пед. наук України, М-во освіти і науки, молоді та спорту України, 2012. — 21–28 берез. (№ 14/15.) — С. 6–7.
6. Медведєв І.А. Державне управління розвитком університету : теоретично-прикладний аспект : [моногр.] / І.А. Медведєв. — Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2011. — 220 с.
7. Огнев'юк В.О., Сисоєва С.О. Освітологія — науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти / В.О. Огнев'юк, С.О. Сисоєва // Рідна шк. : щомісяч. наук.-пед. журн. — 2012, квітень-травень. — № 4–5 (988–989). — 80 с. — С. 44–51.
8. Соловьев А.А. Образование в контексте смены типов рациональности : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / А.А. Соловьев. — Волгоград, 2009. — 155 с.

В статье проанализированы понятия «идея Университета» и «концептуальная / теоретическая модель»; сделано ударение на значении противоречий между идеальной моделью и реальным образовательным учреждением; обоснована необходимость освитологического подхода в исследовании идеи Университета.

Ключевые слова: ідея Університета, концептуальна модель, освітологія, цели, ценности и идеалы высшего образования.

The article analyzes the concepts “idea of the University” and “conceptual / theoretical model”; emphasizes the meaning of the contradictions between the ideal model and real educational institution; grounds the necessity of the osvitological approach in the studying of the University’s idea.

Key words: idea of the University, conceptual model, osvitologia, aims, values and ideals of higher education.

УДК 351.746

Лесникова І.В.,

соціолог Національного технічного університету України «КПІ»,
кандидат філософських наук

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА — ПОТРЕБИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті з’ясовується екологічний стан українського суспільства; аналізується система «природа—суспільство» крізь призму потреб, екологічних загроз чи небезпек. Обґрунтовується необхідність цілеспрямованої освітньої діяльності щодо «екологізації» суспільної свідомості.

Ключові слова: екологічна небезпека, екологічна загроза, потреба, екологічний стан, відношення «природа—людина», екологічна культура, «екологізація».

Постановка проблеми. Відсутність розробки теоретико-методологічних принципів з проблем органічного взаємозв’язку процесів становлення, функціонування і розвитку системи екологічної безпеки та механізму формування екологічної свідомості, на думку авторки, не дозволяє ефективно протидіяти деформаціям, які непередбачено виникають на шляху розбудови незалежної держави. Потрібні нові підходи, формули, пошуки нових ефектів, парадигм розвитку в системі освіти.

Зв’язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вирішення цієї проблеми забезпечить можливість максимізувати ефект системної інтеграції і самоорганізації елементів екологічної свідомості. Застосування такої формули в практичному плані ак-